

УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ: ПРИСЯГА НА ВІРНІСТЬ АВСТРО-УГОРЩИНИ ЧИ БОРОТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКІ ДЕРЖАВНІ ІНТЕРЕСИ

У статті розглядаються причини складання присяги Українськими січовими стрільцями на вірність Австро-Угорщини.

Ключові слова: Українські січові стрільці, мілітарний, молодіжні організації, присяга, мобілізація, державність.

Боротьба за національну державність посідає чільне місце в історії українського народу. У ХХ ст. значний внесок у реалізацію державницьких устремлінь українців зробили національні військові формування – Легіон Українських Січових Стрільців, Армія Української Народної Республіки, Українська Галицька Армія та Українська Повстанська Армія. Серед цих військових формувань почесне місце посідають Українські січові стрільці (УСС).

Основу Українських січових стрільців становили молодіжні організації Східної Галичини, що були створені наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Це були, насамперед, український "Сокіл" (1894 – 1939 рр.), пожежно-гімнастичне товариство "Січ" (1900 – 1925 рр.), галицький "Пласт" (1911 – 1939 рр.) та довоєнні Січові Стрільці (березень 1913 р.), які внаслідок ряду причин були поділені 25 січня 1914 р. на "Січові Стрільці – І" та "Січові Стрільці – ІІ". Саме члени цих молодіжних організацій стояли у витоків Легіону українських січових стрільців, що був створений у серпні – вересні 1914 р. Так, наприклад, за підрахунками історика Б.Трофим'яка, протягом 1914 – 1917 рр. в Легіоні УСС перебувало понад 1500 пластунів, 748 з яких загинули в боях, понад 500 зазнали лиха від ран та полону¹.

Варто зазначити, що в керівних документах молодіжних організацій Східної Галичини зазначалось про "побудову соборної України, яка б не зазнавала національного, політичного та духовного гноблення"². Головними організаційними засадами стрілецького руху були: добровільність, взаємодопомога, рівність, дотримання закону та виконання усталених правил поведінки в суспільстві, пошана власної та чужої гідності, моральність, чесність, патріотизм. Членом товариств міг бути кожний українець (українка) незалежно від соціального походження та стану. Як влучно зауважує П.Зеленко, кожний бажаючий, котрий хотів поповнити стрілецькі ряди, мав присягнути на вірність Україні. Одна із стрілецьких заповідей містила наступні промови: "Буду добрим сином України та добрим вояком і добрим товаришем в стрілецтві, щоб спільним трудом і спільними силами зробити кращу долю Вітчизни"³.

Саме у середовищі передової частини молоді, яка пройшла духовний та фізичний гарт у "Соколах", "Січах" та "Пласті", зародилася ідея про збройне виборення власної державності. Як зазначають організатори стрілецького руху, зокрема М.Угрин-Безгрішний у своїх спогадах про те, що на мобілізаційний заклик Боевої Управи до Легіону Українських січових стрільців вступило 28 тис. чол.⁴, серед яких були присутні представники різних соціальних станів⁵. Таке піднесення серед західноукраїнського населення свідчило про те, що українці вже були свідомими та рішучими у своїх діях стосовно творення власної держави. Це була організована сила, яка відродила пам'ять про українське військо дала поштовх подальшому розвитку військових традицій.

Австрійсько-польська адміністрація, спостерігаючи за активністю українців щодо їхньої організації військових формувань – занепокоїлася. Вона чинила всілякі перешкоди мобілізаційним заходам, забороняла добровольцям збиратися по повітам, іноді ув'язнювала їх та

відправляла в концентраційні табори. Однак, незважаючи на активну протидію антиукраїнських сил, стрілецькі лави продовжували поповнюватися новими борцями за свободу.

Поряд з ентузіазмом, який охопив українців Галичини на початку Першої світової війни, почали проявлятися внутрішні труднощі, які особливо виникали через брак коштів. Так, серед організаторів був намір одягнути легіон в окремий стрілецький однострій, однак фінансові проблеми не могли дозволити це. Враховуючи фінансові труднощі новоутвореного легіону УСС, "Невгасаючий фонд", котрий був створений українським жіноцтвом надав йому 9 тис. крон⁶, що надходили як пожертви з усього краю.

Ускладнювала становище ще й нестача військових інструкторів (незважаючи на обіцянки австрійської військової влади надіслати для УСС 100 старшин-українців, прибуло тільки 20)⁷, а також зброї та спорядження, що не давало можливості високоякісному військовому навчання добровольців. До того ж українським добровольцям, австрійська влада видала мало на що придатні однонабоєві карабіни застарілої системи Верндля, які були зняті з австрійського озброєння ще наприкінці 1880-х років. Стрільці зазвичай викидали їх, купуючи за власні кошти модернішу зброю⁸. Непростою також залишалася ситуація із харчуванням, одягом, взуттям та санітарними умовами. Однак, незважаючи на всі ці нестачі та негаразди, новобранці трималися бадьоро, так як для здійснення власної мети – мети соборної України, були змушені змиритися з усіма перешкодами, які виникали на їхньому тернистому шляху.

Враховуючи усі вище перелічені обставини, перед організаторами стрілецького руху постало завдання – визначити статус легіону УСС. Воно ускладнювалось ще й тим, що з одного боку, дії українського керівництва істотно зумовлювала австрійська влада, а з другого – саме це керівництво, беручись за організацію легіону, до кінця не уявляло, якими мали бути його завдання та мета⁹.

На нараді членів Головної Української ради з представниками австрійського уряду було узгоджено, що український легіон буде особливим відділом з військово-політичним завданням, як свого роду посередник між австрійською армією та українським населенням. Що ж до бойових завдань, то Українські Січові Стрільці мали їх виконувати лише у крайньому разі¹⁰. Та як засвідчують подальші події, ці домовленості були не більше як формальністю, яку австрійська влада не збиралася дотримуватися і використовувала стрільців так, як вважала за потрібне. Вона зовсім не була зацікавлена в розвитку та боротьбі українського руху за національну ідею.

30 серпня 1914 р. російські війська підійшли до м. Львова, стрілецьтво, зібране там, – усього близько 2 тис. чоловік¹¹ було змушене виїхати до м. Стрия. Крім них, туди зїхалися добровольці з усього краю, яких на початок вересня нараховувалось понад 10 тис. осіб¹². Їх кількість мала б бути набагато більше, але через стрімкий наступ російських військ, чимало відділів зі східних і південних повітів Галичини не змогли дістатись до Стрия. Всі добровольці розташовувались там у таборах, здебільшого просто неба. Постала небезпека, що Легіон опиниться без будь-яких засобів для існування, оскільки велику частину краю було окуповано російськими військами. До того ж у фонді Бойової Управи не було коштів, бо перестали надходити пожертви українського народу на існування Легіону УСС. За допомогою необхідно було звертатися до австрійської влади, однак вона, перш ніж взяти УСС на державне утримання, зажадала від стрільців складання присяги на вірність Габсбурзької династії¹³, про що 1 вересня було повідомлено команданта легіону М.Галущинського.

Вимога не стала новиною, бо про це йшлося ще на нараді представників Головної Української ради з представниками австрійського уряду у Львові. Однак тоді виникла опозиція серед добровольців УСС проти складання присяги на вірність Австрії¹⁴. Саме тому Українська Бойова управа, побоюючись невдоволення стрілецьтва, зволікала з вирішенням даного питання. Коли ж складання присяги зажадали вдруге, серед стрільців знову почалися стихійні протести. Вирішальним моментом на нараді були внутрішні переконання добровольців, так як стрільці усвідомлювали те, що вони мають бути українським військом і боротися за національні інтереси, а не за інтереси Габсбурзької династії, тому їхня військова присяга має бути складена на вірність Україні та її народу. Таку позицію підтримували довоєнні члени січових та стрілецьких організацій: В.Данилович, М.Балицький, В.Семець та інші¹⁵. Ситуація склалася так, що день 1 вересня 1914 р. став ніби маніфестацією української державної ідеї, яку репрезентували тисячі

галицької молоді. Однак ці події ускладнювалися тим, що ворожі сили могли використати їх, аби звести нанівець українські плани. Враховуючи це, М.Галущинський доклав максимум зусиль, щоб переконати добровольців скласти присягу у тій формі, якої вимагала австрійська влада, і цим не дати їй ніяких підстав для розпуску легіону¹⁶. Врешті-решт йому вдалося це зробити.

Однак 2 вересня непередбачені дії австрійської влади знову призвели до відкладання присяги. Це був наказ, згідно з яким дозволялося сформувати тільки один полк Українських Січових Стрільців кількістю 5 тис осіб. До того ж оснащення підрозділу вирішувалось повільно, правові відносини УСС з австрійськими військовими частинами не були врегульовані, а командування під впливом польських політиків чинило перешкоди створенню легіону. Мотивуючи брак одягу та озброєння, кількісний склад формації був ще зменшений до 2 тис. осіб¹⁷.

Один із сучасних дослідників стрілецького руху М.Лазарович в своєму монографічному дослідженні "Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба" зазначає, що лише після протестів М.Галущинського австрійська влада погодилась збільшити чисельність УСС до 2,5 тис. осіб¹⁸. Проте, С.Шухевич, безпосередній очевидець тих подій, тим більше він особисто був причетний до мобілізаційних заходів УСС, так як здійснював відбір добровольців, у своїх спогадах "Видиш брате мій /8 місяців серед УСС-ів/" зазначає, що він самостійно вирішив відібрати не лише 2 тис. добровольців, а 2,5 тис., що нібито 500 осіб зможуть "прохарчуватись і ще покажуть, на що здатні"¹⁹. Варто зазначити, що М.Галущинський, перший командир УСС, був далеким від національних ідей, що в подальшому, в роки війни, негативно позначилося на стані стрілецтва. Цей факт підтверджують також і мемуари М.Голубця, в яких учасник тих подій зазначає, що, коли М.Галущинський оприлюднив австрійський наказ про обмеження чисельності Легіону УСС до 2 тис. осіб і наказав С.Шухевичу здійснити відбір добровольців, він із посмішкою на устах промовив: "Решту треба розігнати на чотири вітри"²⁰. Фактично це була чисельність одного полку. Можливо, обмеження кількості вдалось би уникнути, якби у м. Стрию разом з Легіоном УСС були присутні й західноукраїнські політики, які безпосередньо були причетними до створення Січових Стрільців, а так до голосу М.Галущинського, котрий мав лише чин поручника (сьогоднішньою термінологією – старшого лейтенанта), мало хто з австрійських військових прислухався²¹. Якщо ж уявити собі, що кількість Українських Січових Стрільців становила хоча б тисяч десять, то, очевидно, що результати цих змагань були б дещо іншими.

Історик О.Думін (колишній сотник УСС) висував п'ять версій причин, що на його думку, призвели до обмеження чисельності легіону УСС²². Найбільш важливими з них – дві. Перша причина полягає в тому, що Австро-Угорщина прагнула за рахунок Східної Галичини досягти порозуміння з Росією і численна стрілецька формація була б перешкодою для цього. За другою – австрійська влада не бажала допустити збільшення кількості легіону, бо це б неминуче призвело до активації українського національного руху. Можна припустити, що взаємодія цих двох причин призвела до кінцевого наслідку, інші ж версії О.Думіна, як опір Українських Січових Стрільців складати присягу на вірність Австрії, відмова їх йти походом на Почаїв проти російської армії та звинувачення українців Галичини в москвофільстві – могли стати хіба що приводом до обмеження легіону. Поряд з цим не слід забувати й про те, що австрійський уряд із самого початку виникнення стрілецького руху підозрював УСС у тому, що вони у Першій світовій війні стали до боротьби, "тільки за українську справу"²³, а також про вплив поляків, які аж ніяк не були зацікавлені, щоб українці виставили свій чисельний легіон.

Звістка про обмеження кількості стрільців викликала величезне обурення серед добровольців. Відразу ж зародилася і почала поширюватись думка, що ніхто не присягатиме, як не приймуть усіх. Студенти почали готувати "чорну раду", на якій мали б бути присутні всі добровольці і прийняти відповідне рішення. Так позиція була справедливою, але вона не могла вирішити тієї складної проблеми, що стояла перед українцями – створення власного війська. Було зрозуміло, коли добровольці не складуть присяги, як того вимагала австрійська влада і не змиряться з обмеженням своєї формації, то ні про яке українське військо не може бути й мови. У цій ситуації вперше виявив себе як стрілецький ідеолог Д.Вітовський, який звернувся до присутніх з такою промовою: "Треба нам за всяку ціну вдержати для української справи наш зав'язок українського війська. Ми мусимо поборювати всі перешкоди на нашому

шляху, що нас ждуть у майбутньому. Хоч би з нас мала вернутись тільки сотня додому, ми не сміємо зневіритися, мусимо виконати свій національний обов'язок у цій війні, який доручив нам наш народ"²⁴. З такими аргументами змушені були погодитися всі.

3 вересня 1914 р. на загальній нараді в присутності 2500 стрільців інші добровольці отримали свої документи для повернення додому. "Зі сльозами в очах благали вони залишити їх, – згадував М.Галущинський, – та годі було вволити їх бажання"²⁵. Про ці події писав і Р.Купчинський у своїй трилогії "Заметіль", наводячи приклад, як "один із добровольців купив у іншого право залишитися серед Українських Січових Стрільців"²⁶. Деякі з відрахованих добровольців обурювалися і навіть намагалися чинити опір своєму відрахуванню з легіону, обурюючись не так діями австрійського командування, як бездіяльністю тих, хто мав би їх захистити, насамперед членів Головної Української Ради та Української Бойової Управи, які покинули стрільців напризволяще²⁷. "Що скажуть вони всі, як прийдеться їх з нічим вертати, з одною свідомістю, що їх не треба Україні"²⁸ – це єдине в той час, що пригнічувало відрахованих добровольців. Смуток і розгубленість охопили не лише тих, хто були відраховані, але й тих, які залишалися у лавах стрілецтва. Бо, коли згадати, що всі вони, маючи змогу залишитися вдома та перечекаати страшні воєнні часи, знехтували небезпекою і, вважаючи, що мають бути там, де можуть принести користь Україні, добровільно з'явилися до українського війська – стає зрозумілим їхній щирий патріотичний порив (пізніше велика кількість відрахованих в Стрию добровольців все ж таки зуміла повернутися до легіону УСС)²⁹, що згодом у лавах УСС отримав органічне оформлення у вигляді стрілецької ідеології.

Проте, один із організаторів стрілецького руху А.Чайковський у своїх спогадах зазначає, що після складання присяги на вірність Австро-Угорщини, стрільці, які не ввійшли до визначеної чисельності австрійським урядом повертались на Самбірщину, де їх було зорганізовано в окремі стрілецькі загони³⁰. Це був, так званий, запасний резерв, що постійно поповнював стрілецькі ряди³¹.

Формування Легіону УСС з боку австрійської влади проводиться на підставі так званого "Цісарського патенту 1851 р."³² про добровільні воєнні формування. Ці формування підпорядковувались Міністерству оборони Австрійської імперії та відповідно вважались частиною ландверу. Не варто останні плутати з німецьким ландвером – другорядним формуванням військових резервів. Збройні сили Австро-Угорщини складалися з трьох формально рівноправних частин австрійського ландверу, угорського гонведу та найчисельнішого "спільного війська".

Однією з умов патенту було те, що на всі командні посади добровольці самостійно обирали кандидатів. Оскільки такий командир не визнавався в регулярному війську, то до його звання додавали слово "легіонер". Стрільці пішли далі – вони підібрали до австрійських військових відповідники з української козацької історії. Так, наприклад, командири сотень із офіційним званням "Legion-Hauptman" ставали "сотниками". Навіть "булавна старшина" УСС, що призначалася австрійською владою з числа професійних військових (зазвичай українського походження), отримала у внутрішньому використанні зміни: "полковник", "підполковник" та "отаман". До речі, слід зазначити, що відомі галицькі політики К.Левицький, І.Кивелюк, І.Кульчицький, С.Баран вступили також до легіону УСС як добровольці.

Формування австрійською владою легіону УСС призвело до різкої зміни його соціального складу. Так, раніше серед добровольців домінувало селянство, однак, згідно з наказом, збільшилась питома вага інтелігенції, котра в деяких сотнях, зокрема Д.Вітовського та В.Дідушка досягала 80 – 90 %³³. Загалом же інтелігенція у лавах УСС, у тому числі студенти та учні, становила близько 40 %, селяни ж – 20 %³⁴. Щодо представників від інших соціальних станів серед усусів, то даних немає.

Абсолютну більшість серед стрілецтва становила молодь: у віці до 22 років – 75 %, від 22 до 27 років – 16 %. Усі стрільці, за винятком 0.76 %, були українцями і сповідували греко-католицизм³⁵. Переважна більшість їх була освіченою, однак дехто з них не вмів писати. Менш освічених усусів становило 10 – 12 %³⁶. Українські Січові Стрільці представляли практично всі округи Східної Галичини, а також були окремі вихідці із Західної Галичини, Закарпаття, Наддніпрянщини та Буковини. Це засвідчувало те, що національна ідея тією чи іншою мірою охопила все західноукраїнське суспільство.

3 вересня 1914 року, після того, як основна частина добровольців під тиском австрійської влади змушена була покинути стрілецькі лави, стрільці, котрі залишилися, змушені були прийняти австрійську присягу. Проте як засвідчує С.Шухевич : "Ця присяга була не на вірність Австрії, а на вірність Україні, так як головна мета стрільців полягала у боротьбі за самостійну Україну"³⁷. Крім того, як підтверджують очевидці тих подій, завдячуючи старанням Д.Вітовського, стрільці склали ще одну присягу – на вірність Україні, яку прийняв священник Р.Нижанківський. Цього разу присягали всі і, навіть, ті, хто не потрапив до лав УСС (подібні присяги проводили й раніше, під час перебування добровольців у своїх повітах)³⁸. В присязі зазначалося: "Я, ..., Український Січовий Стрелець, присягаю українським князям, гетьманам, Запорозькій Січі, могилам і всій Україні, що вірно служитиму Рідному Краєві, боронитиму його перед ворогом, воюватиму за честь української зброї до останньої краплі крові. Так мені Господи Боже й Архангеле Михаїле допоможіть. Амінь"³⁹. Подальші події показали, що саме остання присяга стала моральним імперативом для українського війська новітньої доби. Таким чином, днем створення Легіону УСС вважається 3 вересня 1914 р.

Варто зазначити, що з Легіоном Українських січових стрільців були пов'язані яскраві етапи самовідданої праці, спрямовані на пробудження та утвердження серед українців почуття національної гідності та ідеї соборності. Усуси були силою, яка мала значний вплив на розвиток української політичної думки. У цьому русі провідною була ідея єдності всіх українців як спадкоємців козаків-січовиків. Незважаючи, що стрілецтво, стаючи до боротьби, змушене було змиритися з певною регламентацією своїх дій австрійською владою, – то був тоді єдиний шлях до створення українського війська (до речі, становлення козацтва також відбувалось в умовах чужої держави), – це зовсім не означало, що воно відстоюватиме чужі йому інтереси. Важливим доказом того, що спочатку свого існування УСС стояли на позиції боротьби за Українську державу, а не за австрійські інтереси, стала їх відмова скласти присягу на вірність Габсбурзькій династії. Ідейний шлях, який започаткувало передвоєнне стрілецтво і, який підтримували Січові Стрільці у м. Стрию, раз і назавжди визначив пріоритети Українських січових стрільців у боротьбі за державотворчі процеси в Україні.

¹ Трофим'як Б. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з поч. 30-х р. XIX ст. до 1939 р.). – К., 1997. – С. 152.

² Монолатій І. Українські Легіонери. Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців 1914 – 1918. – К., 2008. – С. 41.

³ Зеленко П. Українські січові стрільці // За державність. – № 5. – 1935. – С. 243.

⁴ Угрин-Безгрішний М. Нарис історії УСС. – Ч. 1. – Львів, 1923. – С. 33.

⁵ Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців. – Львів, 1916. – С. 142 – 143.

⁶ Угрин-Безгрішний М. Вказ. праця. – С. 62.

⁷ Там само. – С. 62.

⁸ Там само. – С. 65 – 67.

⁹ Галушинський М. З Українськими Січовими Стрільцями. Спомини з років 1914 – 1915. – Львів, 1934. – С. 21, 25.

¹⁰ Там само. – С. 28.

¹¹ Українські Січові Стрільці 1914 – 1920 / Під ред. Гнаткевича Б. – Львів, 1935. – С. 18.

¹² Гуцули у визвольній боротьбі. Спогади січового стрільця Михайла Горбового / Під ред. Коваля Р. – К., 2009. – С.15.

¹³ Галушинський М. Вказ. праця. – С. 81.

¹⁴ Там само. – С. 44 – 45.

¹⁵ Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин. – Нью-Йорк, 1956. – С.77.

¹⁶ Галушинський М. Вказ. праця. – С. 83.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005. – С. 87 – 88.

¹⁹ Шухевич С. Видиш брате мій (8 місяців серед УСС-ів). – Львів, 1930. – С. 56

- ²⁰ Голубець М. Рік грози і надій. – Львів, 1934. – С. 102.
- ²¹ Історія Січових Стрільців: воєнно-історичний нарис. Ювілейне видання. 1917 – 1967. – Чикаго, 1969. – С. 24.
- ²² Думін О. Про причини обмеження чисельності Легіону УСС // Вісник. Місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. – Львів, 1934. – №10. – С. 747 – 753.
- ²³ Шухевич С. Вказ. праця. – С. 99.
- ²⁴ Головацький І. Дмитро Вітовський – організатор Листопадового чину. – Львів, 2005. – С. 7.
- ²⁵ Галушинський М. Вказ. праця. – С. 91.
- ²⁶ Купчинський Р. Заметіль. II. Перед навалою: Повість зі стрілецького життя (у 3-х частинах). – Львів, 1991. – Ч. 2. – С. 96.
- ²⁷ Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців. – Львів, 1916. – С. 91 – 93.
- ²⁸ Галушинський М. Вказ. праця. – С. 91.
- ²⁹ Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців. – Львів, 1916. – С. 139 – 140.
- ³⁰ Чайковський А. Як сформовано Січових Стрільців у Самбірщині // Літопис Червоної калини. – № 9. – Львів, 1929. – С.13.
- ³¹ Шухевич С. Вказ. праця. – С. 57.
- ³² Монолатій І. Українські легіонери. Формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців 1914 – 1918. – К., 2008. – С.37.
- ³³ Назарук О. Слідами Українських Січових Стрільців. – Львів, 1916. – С. 142.
- ³⁴ Там само.
- ³⁵ Там само. – С. 141, 143.
- ³⁶ Там само. – С. 142.
- ³⁷ Шухевич С. Вказ. праця. – С. 38.
- ³⁸ Угрин-Безгрішний М. Вказ. праця. – С. 27.
- ³⁹ Там само. – С. 28; Головацький І. Вказ. праця. – С. 8.

В статье рассматриваются причины принятия присяги Легионом Украинских сечевых стрелцов на верность Австро-Венгрии.

Ключевые слова: Легион Украинских сечевых стрелцов, военный, молодежные организации, присяга, мобилизация, государственность.

The article deals with the reasons for the Legion of Ukrainian Sich Riflemen to take the oath of allegiance to Austria-Hungary.

Keywords: Legion of Ukrainian Sich Riflemen, military, youth organisations, oath, mobilization, statehood.